

דבר האמת

ד"ר עזריאל קרליבך

בטל ומבוטל, לא שריר ולא קיים, — ועל ידי זה הם משתחררים מכל קליפות ההתחפשות ומגלים מחדש את נשמת נשמתם האמיתית.

כאילו ניתקו את השרשראות שכבלו אותנו שנים רבות, ואנו מרימים את הידיים ואת הרגליים שהיו תקועות ונצמדות, ואנו מנענעים אותן וגל של גיל עובר בנו: עדיין זורם בהן הדם, עדיין לא נקפאו ושותקו, עדיין אכרינו נשמעים לרצוננו, עדיין מרוב הרגל העבדות לא נעשינו לעבדים, עדיין דבר משלנו בחובנו, ובעתו — ייאמר.

לכן היה במעשה יותר ממסירת עניין רמת הכובש בלבד. היה בו אישור מרנין לאמונתנו, שיש לנו להגיד דבר בארץ הזאת. דבר שכולו שלנו.

ואין זה רק תפקידם המקצועי של העתונאים. אלא זהו יעודו של העם הזה כולו, בשובו לארצו. כי לשם כך באנו הנה.

על הרעיונות. אנו נהפכנו למכונות תרגום ולרמקולים הממלאים את חללה הטהור של הארץ הזאת קולות וברקים של מושגים וסיסמאות לא לנו. אנו מפרסמים כל פטפוט צבוע של כל מיניסטר הוטנטוטי כאילו הוא חזון נביאי האמת. אנו תוקעים תרועות גיל כשנכנסים לעיר מלאה גויות אחינו בני ישראל. וקצה נפשנו בכל אלה, וקצרה נשימתנו במחנק הזה.

ולכן — כאשר הוצע באותו לילה, פעם אחת, לא לבקש גושפנקה של הכשר, פעם אחת להגיד בפה מלא את אשר עם לבבנו — קפצו על ההזדמנות הזאת כמוצא שלל רב. אמרו: הבה ונעבור עבירה וניטהר בה. עבירה לשמה. דיבור אחד כדי לכפר על כל השתיקות אשר שתקנו מאונס, זעקה אחת כדי לכפר על כל המון האנחות אשר נחנקו על דל שפתיים. כאנוסים אלה, המתעוררים בערב אחד בשנה ומשליכים את עול כל הנדרים וכל השבועות והחרמות ומכריזים שהכל

מחנה הפלמ"ח ברמת הכובש לאחר החיפוש הבריטי

בשליש האחרון של נובמבר 1943 רעשה ארץ ישראל היהודית: העתונים היומיים, כולם כאחד, הפסיקו את הופעתם, בעקבות החלטה של "ועדת התגובה".

ראשית הפרשה בחיפוש שערכו הבריטים בקיבוץ רמת הכובש ב-16 בנובמבר 1943. כוחות הצבא והמשטרה הפעילו כוח רב, היכו ופצעו חברים רבים, ואחד מהם מת מפצעיו. עשרות מאנשי הקיבוץ נאסרו ורכוש רב הושחת. הבריטים ניסו למנוע את פירסום האירוע בנימוק כי בעת מלחמה — היו אלה ימי מלחמת העולם השנייה — יש למנוע פירסומים היכולים לסייע לאויב ו/או להוריד את המוראל. עורכי העתונות היהודית בארץ החליטו להפר כאיש אחד את הוראות הצנזורה ופירסמו ידיעה גדולה, בעמודים הראשונים של עתוני ה-18 בנובמבר. השלטונות החליטו להעניש את העתונים והודיעו על סגירתם, לסירוגין, לשבועיים — שניים שניים מדי פעם. בתגובה השביתה "ועדת התגובה" את כל העתונים.

השביתה נמשכה 11 יום ונסתיימה כשהודיעו הבריטים שחזרו בהם מעונש הסגירה.

הקטע הבא לקוח ככל הנראה מנאום שנשא ד"ר עזריאל קרליבך ב"עתון העתונאים" בתל אביב, בעיצומה של השביתה. עד כמה שידוע, הוא לא פורסם עד כה.

... בעצם החליטו העורכים באותו הלילה על דבר פעוט מאוד: לא להגיש ידיעה אחת לצנזורה. ותו לא. אפילו לא קום ועשה אלא שב ואל תעשה בלבד.

אבל — אנחנו חיים במאסר בית מתמיד. בטרם אנו פותחים את פינו כביתנו, עלינו לבקש רשיון מאת המפקח

איך לנו רצון לחיות כאן במחתרת. צלילי שפה זו שבה אנו מדברים, — פה נולדו, בין הים הזה וההרים האלה, פה אנחנו בבית אמא, פה רשות לנו לדבר ברמה. פה איש לא ישתקנו!

גם אי אפשר הוא. אפשר למחות יהודים מעל פני האדמה, כן. אבל אי אפשר למחוק את דבר ישראל. אלפי שנים מנסים לעשות זאת. עמים שונים מנסים. הם כבר נשכחו וכל אשר הגו הוגייהם וחזו חזייהם נמחק ונפסל ואינו עוד. אבל מדבר ישראל כל אות ואות עומדת על עמדה ומוהירה כביומה הראשון ולעולם לא יימחק!

וכפליים אנו שוללים את הזכות להטיל עלינו צנזורה בשם האינטרסים של המלחמה הזאת, כי עוד לא היתה בעולם מלחמת צדק אשר אנחנו הפרענו לה. והלוואי והיו שומעים לנוכה היטלר לאשר אמרנו אנחנו — ולא היו העמים מגיעים לאשר הגיעו.

ועל הכל שוללים אנו את הזכות לשים מחסום לפינו בארץ הזאת. אנו בגלוי באנו, קבל כל העמים, וכל שעל אדמה בכסף מלא קנינו בשער. אנחנו לא התגבנו לכאן. ואין לנו צורך ואין לנו חשק להידבר בינינו בלשון גנבים ובקריצת עין ובעלונים "בלתי חוקיים".

הכתבת ב"הארץ", ללא אישור הצנזורה הבריטית, 18 בנובמבר 1943

התנפלות המשטרה על רמת-הכובש

רמת-הכובש הפכה שלשום, ביום ג' 16 לנובמבר, שדה-קרב, הכאות, מעשי הרס והשתוללות אכזרית של מאות שוטרים בריטיים, אשר בתמיכת חיילים הודים פראו לנקודה, על מנת לערוך בה, חיפוש גשק. החיפוש סיבל במהרה צורה של התנפלות פרועה שבתוצאתה הוכו חברים וחברות רבים, 24 נפצעו ו-35 מבני המקום נאסרו.

רמת-הכובש, איטר במשך שנים עברה על נפשה כפני פורעים סרס. עמדה עתה על נפשה כפני מעיני פלאות מטמם הרשות. אותה רשות אשר במשך שנים לא ידעה ריכוזיה אנו מטעיה של דמתי-הכובש משוררה ירא ידעה רהנו על בניה וכוונותיה כרצח טמא, ממוקשים כדרך, מפצלות, באה עכשוו לומר את רמת-הכובש, בפתוח ובאלות ובריות, שאינה רשאית להתגונן ולעמוד על נפשה, ואותה משטרה איטר גילתה את אולתיה כפני מרעחים באה לנכות את חוזק ידה כנוני אישיו כנון ושיום. כעבאר כובשים, כחמת-זעם, ננסות ובראש עות, באו אל ישוב קטן, החשוד על עבירה המורל: שמא יש אתו נשק המסודר יעזר, נשק אשר אין לו תפקיד אלא אתר, למנוע שמיכת רמי נקיים, האם העליחה מסמית הארץ ירמס את הנשק סלי השני דרים והמסמית, ככל השורעים וכונני הנאצים, כיום אין סכנה צפויה יארץ אלא מן הנשק המיועד שכתמת-הכובש.

היום כלפסת משטרת ארץ-ישראל נשק. אצל הערבים החיים לשרוד וירצות, יא כמרכז הכנוסיות, כי אם אצל ארץ, אצל עריהם סתמנים, עליהם עובדת הרשות ציר.

כשעור שייטונים, כמת-הכובש התנדבו ונתנו אפים סכניה ומכני

היום התחילו מפרקים קירות בחור האוכל השתמשו החבורה ככל הנא ליוך וגרשו משם את השוטרים. בשעה 2 אחר הצהריים נסמרו אצות מבתי היודים נודע שישטורות ושותי דים היכו מסלול לעיני הילדים. אצות הילדים הניצו את הלואים במחנה התיל למאמן נואש למרוץ את הסגור, אולם נהדפו על ידי הכוחות העדישים של המשטרה.

המספר על המשק היה מלא. לא ניתן להכנס או לצאת. גם בחור החצר לא הורשה כל תנועה. כמאמיה העובדת כשביל הצבא נשרף הלחם ונתקלקל לה צק והאזנים לא הורשו ללכת לעבודתם החיופשים נערכו שלא בנוכחות המר כתר.

בשעה 3 אחריצ נקרא המוכתר אל הקצין המפקד ונאסר לו, כי מתחת לרצח פת אוחל אתו נמצאו רימוני-סרק, ולפי כן הוא נדרש שייטנדו לו 20 איש כדרך והאילים המוכתרת נגה. שהוא לא נוכח כנון החיפוש ולא היו במשק כל רימוני סרק הוא: אחראי לכך שכל האנשים שיומנו לתפיצב — יבואו ואין צורך לקחתם עתה ובכות ניתנת סקודה לה עליה ככות אל המכוניות את קבוצת האנשים שרוכות על הרשא.

למרתא העלאת לסכוניות פרצה פני דה מודש. בנות המסום התחילו רונן מות את השופרים ואת המכוניות עש דות חברים פרצו את גדר התיל ונני החוצה חצר המשק ומתה לשדה קרב לוי בקיבוסקי וזכרתם גורלם נפצעו קשה כראשיהם בפתוח רובים ובאלות בכות עורף של המשטרה העילו על המכוניות 35 איש והוטשו תור האבדות

בשעה 9.45 במוקד פרצו כמה עשרות סכוניות ובהן כמה מאות שוטרים בריטיים וכמה מאות חיילים הודים לתוך חצר רמת-הכובש, כשהם כולם מוזינים וישמו מצור על השוטי השוטרים והימנים היו מרוטים ישרי ככה מאנשי המקום. החיילים ההודים הקיפו את החצר גדר של חלל סובב ושוטרים בריטיים מרצו אל חזרי היריה למשטרה במקומות העבודה והתחילו סוחבים כל גבר שגם גש להם אף השטת המגודר. גם חוללים מוטלים בחום לא רוחמו. נוסחבו כן המסות, שוטרים השתלטו על השלפון על תחנת הנוטרים. ועל ארגון הנשק עברש-חם יא חסכו מכות בקלות ובי אלות מראשו תושבים בלתי מיוזנים שנחטפו מקום עבודתם. בדרך זו רכבו בחור גדר התיל כ-100 איש. העצורים ניסו כפעם בפעם למרוץ את התיל, ונהדפו אחור. כמה עשרות מבני המקום לא הוכנסו אל השטת המגודר ורוכזו לצוד על חרשא שתי החבורות ביקשו למרוץ ולהתחבר ולא עלתה בידם.

הקצין המפקד דרש מהמוכתרת שיעזרו לו בוחי האנשים המוכתרת השיבו ינלו מה מסרת החיפוש ויבטת שיעזרו בדרך בואת ונתנת הודרה.

היבא שולחו אל מחנה ההסגר ולידי ישוב בלש ושוטר אנגלי דובר עברית התחילו כוורי ליד שולחו שני השיבו עניו על חרשא שתי שמלים פולנים. הם נדרשו להכיר אם יש בין העצורים ערי קים מתצבא האולני. שחיתות מרשית עם חברים הביעו את עזרים על שמסכו אותם לחיפוש זה. שהיה להם לורא.

החור צר בשפתים. בה כעשה משטן קבוצת שוטרים במחנה בלוש אחרי

כאן ישבו אבותינו והם הטרידו את מנוחת האימפריות של מצרים ושל אשור ושל רומא, לא כנשק שהיה טמון באדמה הזאת, כי אם — בדבר שיצא מכאן. בקול חוכמת נביאינו, בלעג שלעגנו לגבורת אליליהם, בשוט בו הצלפנו את תעלולי עריציהם, כשבט תורת האנושות שהעברנו על אמונותיהם ועל דעותיהם. כאן נחקקו החוקים אשר לפיהם יתנהגו אדם וממלכתו — וחיו. כאן, בארץ הקטנה הזאת מצא העם הקטן הזה את כללי הצנזורה הנצחית אשר תחתם עברה ההיסטוריה של עמים רבים ואדירים — ונפטלה. אנחנו, ברוח ישראל, טבענו על תורתיהם את החותמת המכריעה מה כשר ומה פסול.---

ועתה אנחנו חוזרים אל הארץ הזאת לרשת את ירושת אבותינו כולה. בשנות נודדינו בין הגויים נעשינו למודי נסיון. בעושק שעשקו אותנו גידלו בנו רעב בלי מצרים לצדק. בפשעים שפשעו בנו העמיקו בתוכנו את הגעגועים לגאולת העולם. ואנו מאמינים, שכאשר אנו חוזרים ומתקשרים אל האדמה הזאת ובדמנו מורשת אלפי השנים האלה — שוב יהיה לנו ויש לנו להגיד דבר לעולם.

אנו מאמינים שסבלותינו נותנים משקל מיוחד לדברנו. שענינו, אשר אוכזבה כל כך הרבה פעמים על ידי סיסמאות שווא יפות — חדה יותר. שאנו זכאים, שאנו מחויבים לקרוע צעיפים. שאין כמונו זכאים להדביק אותות קין על מצח העולם. שאנו רשאים להגיד לעמים את האמת, את האמת כולה.

לכן אנחנו שוללים את זכותה של כל אומה בעולם להטיל עלינו צנזורה. אין אף אחת מהן יכולה להוכיח את זכותה זו. ואין לנו בעניין הזה ריב ומדון עם אנגליה דווקא! ועם עפרון אדום מחוצף זה או אתר. אלא ריב לנו עם כל העמים מדור דור, אשר לא היה להם דרך ארץ בפני דבר ישראל. כי בכל דור ודור היה דבר ישראל דבר האמת והצדק, וכאשר גבהו השמים על הארץ, כן גבה על דברי העמים.

קפה העתונאים בניו יורק

מוסיה ליפמן

ב-1880 היו בניו-יורק כ-80 אלף יהודים. שלושים וחמש שנה לאחר מכן, ב-1915, התגוררו בה – כמיליון וחצי יהודים. בהשוואה, קהילת וארשה, הגדולה באירופה באותה עת, מנתה כ-350 אלף יהודים.

חלק ניכר מיהודי ניו יורק ישבו באיסט סייד, שעד מהרה הפך למוקד של חיים קהילתיים, חברתיים ותרבותיים. השפה השלטת הייתה יידיש, ועתונות היידיש פרחת ממשי. רוב סופרי היידיש, שהיגרו מן "העולם הישן" במזרח אירופה, התפרנסו מכתובה עתונאית. יומונים, שבועונים, ירחונים ותקופונים ביידיש שימשו לציבור היהודי שזה מקרוב בא, קשר לעבר, כמו גם גשר לתרבות ולחיים באמריקה.

החיים החברתיים והעתונאיים פרחו לא רק על דפי כתבי העת. אף לכמה בתי קפה בניו יורק היה חלק נכבד בכך, וראש וראשון להם קפה שמוקלר באיסט סייד. זה היה לא רק בית קפה, אלא גם מסעדה, שבה הוגשו ארוחות צהרים וערב, ובעליו כינוהו "בית קפה – סלון". הוא שימש מקום מפגש לעתונאים, סופרים, מבקרי תיאטרון ואמנות, עסקני מפלגות, בעלי מקצועות חופשיים ואינטלקטואלים מכל הסוגים. המקום המה מבקרים רוב שעות היממה. ביחוד נודעו למרחוק הוויכוחים הערים שנערכו בו, בין הסועדים, לוגמי הקפה ו"קובעצרים" למיניהם – על נושאי ספרות, עתונות, קליטת היהודים באמריקה, ובעצם על כל נושא.

מלחמת הענקים – קהאן-מילר

בין המבקרים הקבועים ב"שמוקלרס", כפי שהמקום נקרא בפי כל, היה גם העתונאי ישראל קופילוב, יליד בוברויסק (עירם של ברל כצנלסון ויצחק טבנקין) שברוסיה. קופילוב למד ב"חדר" ובישיבה, "ההפקר" והיה לבעל השקפות

אנרכיסטיות ומאוחר יותר סוציאליסטיות. כיוון שנרדף על ידי המשטרה הצארית, היגר לאמריקה ב-1882. תחילה פעל בתנועה האנרכיסטית ומאוחר יותר היה מפעילי תנועת הפועלים היהודית-אמריקנית. הוא כתב לעתוני יידיש, ביניהם ה"פארווערטס", ה"ווארהייט" וה"צייט". כן סייע בייסוד העתון "דאס נייע לעבן" (החיים החדשים), בעריכתו של חיים זייטלובסקי, שבו השתתף בכתיבה.

ישראל קופילוב

להשלמת פרנסתו עבד במלאכות שונות, בעיקר כפקיד בחברות מסחריות. בזכרונותיו שפורסמו בשנות ה-30 מתאר קופילוב בעט קליל ובעין חדה את ימי פריחת הקהילה היהודית באיסט סייד. מקום נכבד הוא מקדיש להווי המיוחד של בית הקפה "שמוקלרס", למבקרו ולוויכוחיהם האין סופיים, להם היה עד. לעתים – כך חוזר ומהגיש קופילוב – נבעו הוויכוחים מעניינים פרטיים של המתווכחים, ולא פעם הושמעו קללות נמרצות ואף הורמו ידיים. כך למשל, אחד המחזאים שנעלב מדברי ביקורת של מבקר, חבט בו במקל ההליכה שלו. פעם אחרת סטר סופר לעמיתו, בשל ביקורת לא הוגנת לדעתו שכתב עליו. ויכוחים מרים וקולניים התנהלו ב"שמוקלרס" בין אייב קהאן, עורך

ה"פארווערטס", לבין לואיס מילר, עורך ה"ווארהייט". ה"קרבות", כפי שמכנה זאת קופילוב, החלו לאחר שמילר, שנימנה עם עורכי ה"פארווערטס" מראשיתו, הסתכסך עם קהאן, פרש מהמערכת והקים ב-1905 עתון מתחרה, הוא ה"ווארהייט". שני העתונים פנו לאותו ציבור, וברור היה לשני העורכים, שנצחונם של האחד הוא תבוסתו של השני. לפיכך היו אלה "קרבות לחיים ולמוות", כפי שמתארם קופילוב.

בעקבות שני העורכים, התפלגו יושבי בית הקפה לשני מחנות צהובים זה לזה, והאווירה ב"שמוקלרס" הייתה דחושה וטעונה. כל אחד משני הצדדים טרח להפיץ סיפורים ושמעות על ה"חטאים" של היריב, לרבות ידיעות שלא התפרסמו בעתונים עצמם. "פארווערטס" היה בעת ההיא בשיא כוחו ונחשב לכלי הביטוי העיקרי של הפועלים היהודים בארצות הברית. "ווארהייט" היה במוכן ידוע יותר רדיקלי ממנו, אך גם מפעל של יחידים, עם לואיס מילר בראשם.

דומה שלא היה גבול לסלידתם של השניים זה מזה. קהאן כינה את מילר "זויליק [נוכל, חדל אישים] אדום לחיים", ומילר כמובן לא נשאר חייב. הוא הביא רשימה ארוכה של "חטאים", שבהם האשים את קהאן. ביניהם: שהוא מבסס את עתונו על וולגריות ובכך גורם להורדה מוסרית של ציבור הפועלים והקוראים; שהוא דיקטטור ועריץ, ומי שלא "מתכופף ומשתחוה" לו, צפוי לאיבוד מקור לחמו. מקורביו ומלחכי הפינכה שלו, לעומת זאת, זוכים לקידום ולרימום.

אין מה להתבייש

הוויכוחים הללו נמשכו תקופה ארוכה, וכשרעכו – החליפום נושאים אחרים. הם לא הסתיימו אפילו בשנות ה-30, מעיד קופילוב בזכרונותיו. בכל מקום מפגש של עתונאים, סופרים ואינטלקטואלים – הוא – מתלקחים ויכוחים בענייני עתונות ובכל שאר העניינים. מבחינה זו אין לנו מה להתבייש, גם פה, בישראל.

סופרים בלי קוראים

שמואל גולדשמידט, לונדון

הגרוע ביותר בעולם. ב"לשון און לעבן" הופיעו דברים ראויים לדפוס ודברים שלא היו ראויים לדפוס. "אסור לנגוע ביידיש בימינו אלה," אמר לי פעם. "ממילא אני מדפיס כל דבר כמו שהוא מגיע אליי..."

שטנצל היה אדם פיקח אבל נאיבי. בין יהודי אנגליה היה פופולרי מאוד והם קנו את הקונטרסים שלו, למרות שלא היה להם חפץ בהם.

ד"ר יואכים פרינץ סיפר לי פעם על שטנצל האיש. הוא, פרינץ ושטנצל נאסרו על ידי הגסטפו באותו יום. שטנצל שוחרר אחרי שעה. החקירה של פרינץ נמשכה עוד שעתים. כשפרינץ עזב את הבניין הארוך, מצא את שטנצל יושב על ספסל מעבר לרחוב. "לא יכולתי לעזוב את המקום הזה לפני שידעתי מה קרה לך," אמר לפרינץ.

מה טיבו של שטנצל כמשורר?

האם יש לנו אמת מידה למדוד בה שירה? אבל ניתן לומר — וזו היתה גם דעתם של שמעון רבידוביץ', שלום אש ודוב סדן — ששטנצל היה משורר בחסד עליון ולא סתם חרוץ. הוא כתב יותר מדי וקורפוס השירים שלו מכיל גם דברי שטות וחרוזי הבל. אבל יש בקורפוס הזה גם דברים בעלי ערך רב, שירים ליריים ואפיים, המעידים על משורר, שקנה לו מקום בפנתיאון של משוררי ישראל.

עוד משהו עם אדם נדיר זה. מיד בהגיעו לווייטצ'פול התחיל לכנס את דוכרי היידיש, שנשארו לפליטה, ל"עוגני-שבת". במסיבות אלו היו מקריאים מהספרות הקלסית (פרקים משלום עליכם, מנדלי, פרץ), מרצים ביידיש על נושאים העומדים ברומו של עולם, ומתווכחים על בעיות השעה. המסיבות האלו היו ידועות בשם "שבת-נאך-מיטאקס" (שבת אחר הצהריים). עיריית לונדון הירשתה לשטנצל לקיים את המסיבות האלה באולמות של בתי הספר באיזור. לא פעם ויתרתי על משחק כדור-רגל כדי להרצות במסיבה של שטנצל. קשה היה לטוב לו.

על פי דרכו היה שטנצל ציוני מסור ונאמן. למרות דבקתו ביידיש לא נגרד מעולם אחרי ה"בונד" ואנשי שלומו בלונדון. פעם אמר לי: "יחזקאל הנביא יכול היה להתנבא בגולה מכיוון שישב על נהר כבר למים אין גבולות. אני יושב על נהר התמזה..."

אברהם נחום שטנצל

הוא נולד בכפר על יד העיר סוסנוביץ, בפולין המערבית, בשנת 1901. למד ב"חדר" ואחר כך בכמה ישיבות והיה ידוע כתלמיד חכם צעיר. אחרי מלחמת העולם הראשונה הצטרף לתנועת "החלוץ" ועבר בחוות חלוצים מתוך כוונה לעלות לארץ ישראל. אולם החווה נתחסלה והוא החליט "לצאת לעולם הרחב". תחילה נסע להולנד ועבד כפועל חקלאי בכפר, עד שבאה לו הזדמנות לעבור לגרמניה. בברלין של שנות ה-20 מצא את תיקונו כמשורר יהודי כותב יידיש. זו היתה ברלין של המרכז הציוני במיינקה שטרסה 10; ברלין של ה"רוזמנישק" קפה; ברלין של "התקופה" וברלין של החוג של "בעל מחשבות", שמשך אליו כמה סופרים, שכתבו רק יידיש. אבל שטנצל לא נשאר בסביבה היהודית, שהיתה "אכסטריטוריאלי". הוא התיירד עם ארנולד צוויג, תומאס מאן, אלוה לסקר-שילר, יואכים פרינץ ולמד לדבר גרמנית רהוטה. כמשורר נשאר נאמן ליידיש. ואז באו הנאצים. שטנצל ברח על נפשו לאנגליה. כסופר ועיתונאי קיבל רשות להתיישב בלונדון. לווייטצ'פול הגיע כשיהודים אחרים התחילו לעזוב את האיזור היהודי. שטנצל ויהודי ווייטצ'פול נפגשו בפתח... אבל הוא נשאר בווייטצ'פול עד סוף ימיו והיה ידוע בין האנגלים כ"טרופדור של ווייטצ'פול". שירים כתב בסוסנוביץ, בהולנד ובברלין, אבל בווייטצ'פול התחיל להוציא כתב עת בשם "לשון און לעבן" (לשון ודוים). הכותרת הודיעה, ש"לשון און לעבן" הוא ירחון. למעשה הופיע כששטנצל יכול היה לשלם למדפיס בעד הדפסת הגיליון הקודם, כלומר כש-שבע פעמים בשנה.

שטנצל לא היה זקוק למוכרי עיתונים ואף לא לדואר. הוא מכר את הקונטרסים שלו בעצם ידו. בכל אספה יהודית היה עומד על יד הדלת ומוכר "לשון און לעבן". בימי חול היה מוכר קונטרסים בבתי כנסת ובמסעדות יהודיות.

שטנצל העיד על עצמו שהוא "העורך

אני מזכיר נשכחות ובא לספר על שלושה סופרים-עורכים בשפת יידיש, שלא היו להם קוראים ובכל הצליחו להוציא לאור כתבי עת ולהדפיס ספרים במשך חצי יובל שנים ויותר. המפעלים הספרותיים שלהם נסתיימו רק עם פטירתם בשיבה טובה.

השלושה הם אברהם נחום שטנצל, ישראל חיים קלינגר ויהודה איתמר ליסקי. כל השלושה היו פעילים בווייטצ'פול, האיזור היהודי במזרח לונדון.

כיצד הצליחו להתפרנס ולקיים את כתבי העת שלהם בלי מקורות פרנסה נראים לעין? התשובה לשאלה טובה זו היא, שהם למדו להחליף נוסטלגיה במזומנים. בין יהודי אנגליה רווחת נוסטלגיה ליידיש והיא עוברת מאבות לבנים, בין שהיהודים נשארו לדרך בווייטצ'פול ובאזורים הסמוכים לה ובין שעברו לפרברים הירוקים בצפון מערב לונדון, לאוסטרליה, קנדה, ארצות הברית ומדינות השוק המשותף, או אפילו אחרי שעלו למדינת ישראל. אין זו נוסטלגיה שבאה מתוך געגועים לערכי תרבות וספרות ביידיש, אלא נוסטלגיה ל"יידיש של סבתא", לאגודת החייטים ששפתה הרשמית היתה יידיש, לסביבה היהודית בבירת הקיסרות הבריטית, מעין גיטו חופשי, שבו אין מפחדים מהשוטרים המטיילים ברחובות...

רוב רובם של יהודי אנגליה הינם כיום בעלי אמצעים ובעלי צדקה. ממילא הם מוכנים לתמוך בסופרים, הכותבים יידיש ומוציאים לאור כתבי עת ביידיש, אם כי בעצמם אינם יודעים לדבר יידיש ומתפללים בהברה אשכנזית מבלי להבין את פירוש המילות. בעלי ההון בין יהודי אנגליה אפילו תומכים באוניברסיטאות, המקיימות מוסדות לחקר שפת יידיש. קשה להסביר להם, שבאוקספורד מלמדים לטינית זה שמונה מאות שנה ואין איש מדבר לטינית. אולם זה לא הנושא שלי הפעם. אני רק מסביר את החזיון המוזר של סופרים בלי קוראים, שמקור פרנסתם היה בנוסטלגיה של יהודי אנגליה ל"שפת-הסבתא".

ואז באו הנאצים לווינה. ליסקי ברח על נפשו והגיע ללונדון בעזרת אחיו הבכור, שהיה כבר ותיק בווייטצ'פל ובעל חנות למוצרי בדול. הוא השתקע בווייטצ'פל, עוד בתנות ושוב לא היו לו דאגות פרנסה. אבל הוא רצה להיות סופר ולא הנווני...

שיריו וסיפורים התחילו להופיע בכתבי עת שונים בארצות הברית, קנדה וארגנטינה. כשהאכסניות האלו התחילו להיעלם, החליט ליסקי לקיים אכסניה משלו. משל למה הדבר דומה: לאדם שלא מצא לו מלון והחליט לבנות מלון משלו...

הסיכויים לעתון בידיש, בלונדון שלאחר מלחמת העולם השנייה, היו קלושים מאוד. אבל נמצאו קרובים וידידים, שהיו מוכנים לעזור לו מבלי לדרוש דינים וחשבונות. כמה סותרים יהודיים באנגליה נתנו לו מודעות מבלי לשאול על התפוצה.

שם העתון היה "דאס אידישע פאלק" (העם היהודי). הוא הופיע בפעם הראשונה בשנת 1968. ליסקי הכריז עליו כעל "שבועון", אולם למעשה הופיע כשליסקי אסף מספיק מודעות בכדי לשלם למדפיס. בינתיים ירש ליסקי מאחיו שני בתים ונעשה יהודי אמיד. אבל מכספו לא השקיע מעולם בכתב העת שלו. אולם אני יכול להעיד, שהוא לא ביזבז את כספו, אלא תמך בשני בניו שהלכו לאוניברסיטה ובגרושותו, שהיתה חולה ובלי אמצעים.

ליסקי היה סופר, אבל רצה דווקא לכתוב שירים, שלא הצליחו. כעורך תמיד הצליח למצוא תומר. הוא "סחב" ממה שנשאר בידיש וגם תרגם, ואף פעם לא שילם שכו

ידיש אבל כתבו בשפות אחרות, והם שלחו לו מאמרים ורשימות שלא על מנת לקבל תשלום. היתה לו המלצה קבועה מדב סדן, שכדאי "לתמוך בקלינגר ולקיים את האלמנכים שלו"...

מלבד זה הוציא קלינגר שני ספרים: "דער צדיק פון מיראנדה" ו"אין די טעג פון ר' מאירל פרעמישליאנער". לא היו הרבה דורשים לספרי קלינגר, אבל זו לא היתה אשמתי... הוא נפטר ב-1988.

יהודה איתמר ליסקי

יהודה איתמר ליסקי נפטר בלונדון בשנת 1990. הוא היה האחרון בדור של סופרי יידיש בלונדון.

ליסקי נולד בשנת 1900 בכפר על הגבול בין רוסיה הצארית ואוסטרו-הונגריה. הוא היה הצעיר במשפחה גדולה של יהודי עני. "מילדותי הייתי תמיד רעב ללחם ולבוש סמרטוטים", סיפר לי פעם. הוא למד ב"חרר" עד גיל 12 ואחר כך צריך היה למצוא את לחמו. חינכו הפורמלי נגמר...

במשך שנים אחדות שימש עוזר לבעל-עגלה יהודי ונסע על הדוכן ממקום למקום. אוכל קיבל אבל לא שכר. את ההרפתקאות בשנים האלו תאר בסיפורו הטוב ביותר "פאָר, דו קליינער קאזאק", סיפור מרתק ועם זה מעציב ומעורר אהדה רבה לגיבור המסכן. שלא היתה לו ילדות. בגיל 18 הצליח לעבור את הגבול לאוסטריה והגיע לווינה. "חיפשתי בווינה שלוש ארוחות ליום וחינוך אירופי", כתב ברשימה אוטוביוגרפית.

ועכשיו אני בא לספר משהו, שמרתי בסוד, לפי בקשתו. אני מניח שעכשיו מותר לי לספר. שטנצל סירב לקבל פיצויים מגרמניה, אם כי השגריר הגרמני בעצמו הזמין אותו והציע לו להגיש בקשה. את זאת סיפר לי השגריר ולא שטנצל. כשנודע לשטנצל שאני יודע על הפגישה עם השגריר, ביקש אותי בכל לשון של בקשה לשמור את הדבר בסוד...

ישראל חיים קלינגר

הוא נולד בסביבות למברג אשר בגליציה המזרחית בשנת 1908. אביו נפטר והוא נשאר יתום בן עשר. מאז גדל בבית סבו, שלימד אותו תורה. מפולין נסע לברלין אבל לא הספיק להשתקע בה. הנאצים עלו לשלטון והוא נמלט על נפשו לצרפת. בעזרת קרובים הגיע לשטרסבורג ולמד באוניברסיטה המקומית כמה שנים. אחרי זה עבר לפאריז ונבלע בחוג האידישאי המגוון, שהיה קיים שם בשנות ה-30.

בפאריז התחיל קלינגר לכתוב שירים וסיפורים. הוא ידע עברית וצרפתית, אבל כתב רק יידיש. סיפוריו הצליחו יותר משיריו והופיעו בכתבי עת בפאריז ובמקומות אחרים. ואז באו הנאצים לצרפת וקלינגר שוב נמלט על נפשו. הפעם עבר את הגבול לספרד ומיד נשלח למחנה הפליטים.

קלינגר הגיע לאנגליה הודות להסכם האנגלו-פולני, שהירשה לאזרחי פולין לבוא לאנגליה ולהתנדב לצבא הפולני או לצבא הבריטי. קלינגר בחר בצבא הבריטי. אחרי שנה שיחררו אותו מהצבא מטעמי בריאות והוא קיבל רשות לדור באנגליה. מיד נסע לווייטצ'פל. הוא עצמו מצא לו דירה בהייבורי, הגובלת עם ווייטצ'פל, אבל עבודתו כסופר ועורך היתה מבוססת על ווייטשפל ושפת-יידיש. כשלא מצא אכסניות לסיפוריו, החליט להוציא כתב עת משלו. זה היה מעין אלמנך, שהופיע לפרקים ובשינוי שם: "ליכט און שאטן", "פרייע יידישע טריבונע", "לאַנדאנער יידישע שריפטן", "יידישקייט". הוא הצליח לאסוף תרומות משוחרי יידיש שנשארו לפליטה באנגליה ובמקומות אחרים. את הקונטרסים שלו היה שולח לתורמים בדואר. את פרנסתו מצא כמזכיר "פועלי ציון" באנגליה. הוא השכיל גללות סופרים ועתונאים יהודים, שידעו

"דאס אידישע פאלק" – העתון שמת יחד עם עורכו

סופרים. אפילו לא ביקש רשות להעתיק חנינם... אולם כולנו ויתרנו לו. "דאס יידישע פאלק" לא נסגר, אלא נפטר ביחד עם עורכו.

היה לו מזל והוא מצא את שני הדברים. כמה יהודים אמידים מבין יוצאי גליציה עזרו לו להתקיים, וסופרים שמלאכתם היתה בידיש, הכירו בכישרונותיו ונתנו לו הזדמנות להדפיס סיפורים ורשימות.